

Uruszczak, Waclaw

Nowelizacje Statutów Kazimierza Wielkiego w statucie warckim z 1423 roku. Z badań nad ustawodawstwem w dawnej Polsce

Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego 9/1, 93-108

2006

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WAŁAW URUSZCZAK
(Kraków)

*Nowelizacje Statutów Kazimierza Wielkiego
w statucie warckim z 1423 roku.
Z badań nad ustawodawstwem w dawnej Polsce*

**Novellierung der Statuten von Kasimir dem Großen
im Statut von Warthe von 1423
Forschungen über die Gesetzgebung im damaligen Polen**

1. Stan badań. 2. Problem badawczy: 2.1. Rękopisy statutu warckiego; 2.2. *Liber secundus statutorum*; 2.3. Grupy przepisów nowelizujących; 2.4. *Novelle leges*; 2.4.1. Prawa majątkowe wdowy; 2.4.2. Prawa majątkowe wdowca; 2.4.3. Nadużycie praw opiekuna; 2.4.4. Pożyczki żydowskie; 2.4.5. Szkody leśne; 2.5. Podsumowanie.

1. Stand der Forschung. 2. Forschungsproblematik: 2.1. Handschriften des Statuts von Warthe; 2.2. *Liber secundus statutorum*; 2.3. Gruppen der Gesetzesergänzungen; 2.4. *Novelle leges*; 2.4.1. Erbrecht der Witwe; 2.4.2. Erbrecht des Witwers; 2.4.3. Missbrauch der Rechte durch den Vormund; 2.4.4. Jüdische Anleihen; 2.4.5. Waldschäden; 2.5. Zusammenfassung.

1

W przeciwieństwie do innych pomników średniowiecznego prawa polskiego, a zwłaszcza Statutów Kazimierza Wielkiego lub przywileju nieszawskiego, statut warcki z 1423 r. cieszył się umiarkowanym zainteresowaniem badaczy. Interesowano się nim ubocznie, przy okazji studiów nad innymi średniowiecznymi aktami ustawodawczymi¹, albo zajmowano się tylko niektórymi jego artykułami². W XIX w. najwybitniejsi historycy prawa, jak Antoni

¹ Por.: A. Z. Helcel, *Historyczno-krytyczny wywód tak zwanego wiślickiego prawodawstwa Kazimierza Wielkiego*, [w:] *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki* [cyt. SPPP], t. 1, Warszawa 1856, s. CCL in.; R. Hube, *Ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego*, Warszawa 1881, s. 82–86.

² Por.: K. Dobrowolski, *W sprawie skupu sołectw w Polsce XV i XVI wieku*, KH 1924, t. XXVIII; S. Roman, *Stanowisko majątkowe wdowy w średniowiecznym prawie polskim*, CPH 1953, t. V, s. 80–108; S. Grodziski, *Stosunek szlachty do cechów w świetle statutu warckiego*, CPH 1954, t. VI, z. 2, s. 177–193; H. Grajewski, *Artykuł statutu warckiego o przymusowej sprzedaży sołectwa. Garść uwag źródłowych*, CPH 1969, t. XXI, z. 1,

Zygmunt Helcel i Romuald Hube, przypisywali sejmowi walnemu w Warcie w 1423 r. opracowanie urzędowego zводу Statutów Kazimierza Wielkiego – wspólnych dla całego Królestwa – dygestów małopolsko-wielkopolskich³. Jednocześnie wówczas miał zostać uchwalony statut warcki, jako częściowa nowelizacja poprzedniego ustawodawstwa⁴. Twierdzenia te nie utrzymały się w nauce. Zgodnie z ustaleniami Stanisława Romana, dygesta powstały przed rokiem 1422⁵, w następstwie działania kancelarii królewskiej, *kiedy znajdowała się ona w rękach panów rady małopolskich i kiedy król był zbyt słaby i zbyt pobieżnie orientował się w prawach i sprawach państwa, by móc protestować, a Wielkopolanie byli pozbawieni decydującej roli w polityce Królestwa*⁶. Nie zmienia to jednak faktu, że w Warcie w 1423 r. musiano posiadać i traktować jako obowiązujący tekst Statutów Kazimierzowskich, skoro kilka przepisów warckich powołuje się wprost przez podanie incipitów na jego przepisy⁷.

W dotychczasowych badaniach nad statutem warckim uwaga nauki skupiała się przede wszystkim na kwestii samego powstania statutu warckiego. A. Z. Helcel reprezentował pogląd, że statut ten był dziełem dwóch zjazdów: krakowskiego, gdzie tekst statutu był obmyślany, i warckiego, gdzie statut wydano i zatwierdzono⁸. Odmienne stanowisko zajmował R. Hube⁹, który dowiódł, że przyjęty przez Helcła jako jedna całość statut jest w istocie aktem prawnym złożonym z dwóch statutów: krakowskiego, który w 1420 r. promulgował sam król, oraz warckiego wydanego na zjeździe w 1423 r. Nasze własne badania pozwoliły na korektę twierdzeń Hubego. Analiza statutu krakowskiego doprowadziła do ustalenia, że został wydany w 1421 r., w następstwie wcześniejszego ustanowienia w statutach wieluńsko-kaliskich

s. 121–158; A. Vetulani, *Geneza statutu warckiego o wykupie solectw*, KH 1969, t. LXXVI, z. 3, s. 557–581. Por. też: S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 1, Lwów – Warszawa – Kraków 1925, s. 185–186.

³ Nazwa „dygesta małopolsko-wielkopolskie” została zaproponowana przez A. Vetulaniego i S. Romana w pracy *Średniowieczny ruski przekład statutów ziemskich Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagielly*, Wrocław 1950, s. 39, przyp. 3, jako trafniejsza niż używana dawniej „dygesta krakowsko-wielkopolskie”. Por. też: R. Hube, *Ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego*, s. 100.

⁴ A. Z. Helcel, *SPPP*, t. 1, s. CCL i n.; R. Hube, *Ustawodawstwo Kazimierza Wielkiego*, s. 84–85.

⁵ A. Vetulani i S. Roman powstanie dygestów małopolsko-wielkopolskich datują na lata 1420–1422. Zob. A. Vetulani, S. Roman, *Średniowieczny ruski przekład...*, s. 67 i n.

⁶ S. Roman, *Dygesta małopolsko-wielkopolskie a dążenie do unifikacji prawa polskiego na przełomie XIV i XV wieku*, CPH 1958, t. X, z. 2, s. 129.

⁷ Są to artykuły: 1, 2, 4, 7, 18, 25. Numery artykułów statutu warckiego, jak też jego tekst podaje według wydania w *Archiwum Komisji Prawniczej*, t. IV, na podstawie rękopisu SV (Warszawski I).

⁸ A. Z. Helcel, *Historyczno-krytyczny wywód...*, s. CCLI.

⁹ R. Hube, *Statut warcki Władysława Jagielly*, [w:] *Romualda Hubego Pisma*, t. II, Warszawa 1905, s. 81 i n.

Mikołaja Trąby (z 1420 r.) zakazu stawiania duchownych w sądach świeckich jako świadków obłożnej choroby jednej ze stron¹⁰.

Data wydania samego statutu warckiego zajmował się Abdon Kłodziński¹¹, który zwrócił uwagę na rozbieżności datacji w zachowanych najstarszych przekazach: niektóre wskazują rok 1434, a nie 1423. Na podstawie analizy treści pewnych przepisów warckich w zestawieniu z innymi przekazami źródłowymi, a zwłaszcza zapiskami sądowymi, doszedł do wniosku, że w okresie 1423–1434 przepisy statutu warckiego nie obowiązywały. Jego zdaniem, uzasadnia to przypuszczenie, że statut powstał nie w 1423, ale dopiero w 1434 r. Wątpliwości, jakie zrodziła praca Kłodzińskiego, rozstrzygnął dopiero Stanisław Roman. W rozprawie *O czasie wydania statutu warckiego*¹² podważył twierdzenie Kłodzińskiego o istnieniu kilku przekazów zawierających w nagłówku statutu rok 1434 – jako rok jego wydania. Wykazał, że wspomniane przekazy wywodzą się od wspólnej macierzy, gdzie podanie roku 1434 było wynikiem błędu kopisty. Zakwestionował także inne argumenty przemawiające za „prywatnym” charakterem statutu i ustalił datę jego wydania na rok 1423, uważając ten akt ustawodawczy za dzieło zjazdu w Warcie.

Zaprezentowany powyżej stan badań, który uzupełnia także nasze własne studium pt. *Z badań nad statutem warckim z 1423 r.*¹³, trudno uznać za zadowalający. Statut warcki, jak też całe średniowieczne ustawodawstwo polskie, w dalszym ciągu stanowi wyzwanie dla polskiej historii prawa, jako dyscypliny nauki najbardziej predestynowanej do wiarygodnych ustaleń w przedmiocie początków i rozwoju prawa oraz ustroju państwa polskiego.

2

2.1. Do naszych czasów statut warcki zachował się w 18 rękopiśmiennych przekazach łacińskich¹⁴, w pięciu tłumaczeniach na język

¹⁰ Por. W. Uruszczak, *O genezie i dacie statutu krakowskiego Władysława Jagielly*, CPH 1968, t. XX, z. 2, s. 59–65.

¹¹ A. Kłodziński, *O powstaniu statutu warckiego*, Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne 1936, t. XXX, s. 532–557.

¹² S. Roman, *O czasie wydania statutu warckiego*, CPH 1951, t. III, s. 155–192.

¹³ W. Uruszczak, *Z badań nad statutem warckim z 1423 roku*, [w:] *Parlamentaryzm i prawodawstwo przez wieki. Prace dedykowane Prof. Stanisławowi Płazie w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Malec, W. Uruszczak, Kraków 1999, s. 135–147.

¹⁴ Rękopisy łacińskie: Warszawski I (SV) z lat 1423–1430; Ossolińskich II (O²) z 1434 r.; Petersburski IV (Pt⁴) z 1435 r.; Działyński II (D²) z 1441 r.; Bandtkiego I (B¹) z 1444 r.; Petersburski II (Pt²) z 1449 r.; Puławski I (P¹) z 1452 r.; Floriański (FI) z 1453 r.; Warszawski II (VB) z 1454 r.; Puławski II (P²) z 1458 r.; Działyńskich I (D¹) z 1460 r.; Petersburski III (Pt³) z 1463 r.; Strończyńskiego I (St¹) z 1472 r.; Działyńskich IV (D⁴) z 1472 r.; Ossolińskich III (O³) z okr. po 1472 r.; Działyńskich III (D³) z 1472 r.; Bandtkiego II (B²) z 1478 r.; Sierakowskiego IV (Sk⁴) z ok. 1500 r. Teksty statutu warckiego zostały wydane

polski¹⁵, w dwóch przekładach na język ruski¹⁶ oraz w najstarszych drukach¹⁷. W żadnym z nich statut ten nie posiada, analogicznych do występujących często w innych pomnikach prawa ziemskiego, prologu i zakończenia. Poprzedza go jedynie krótki nagłówek, zwięźle informujący o okolicznościach jego powstania. Z wyjątkiem Floriańskiego, w pozostałych rękopisach statut warcki występuje zawsze łącznie ze statutem krakowskim; w większości przekazów pod jednym nagłówkiem. Jak to już wyżej wspomniano, statut krakowski, regulujący procedurę odraczania roków sądowych, stanowił odrębny akt ustawodawczy¹⁸. Właściwy statut warcki rozpoczynał się od art. *Ad abolendam* i liczył 30 lub 31 artykułów¹⁹.

2.2. W średniowiecznych rękopisach statut warcki występuje z reguły zawsze tuż po Statutach Kazimierza Wielkiego, jako dopełnienie tego aktu. Związek obu wyraża także nazwa, jaką przydawano mu w Średniowieczu: *liber secundus statutorum*²⁰, co uwidaczniało – naszym zdaniem – związek treściowy obu tych pomników prawa. Jak wspomniano wyżej, w literaturze historyczno-prawnej uznawano statut warcki za nowelizację Statutów Kazimierza Wielkiego. Istotnie, szereg artykułów warckich powołuje się wprost na przepisy Statutów Kazimierzowskich, przytaczając w swym tekście ich incipit. Analiza związku statutu warckiego ze Statutami Kazimierza Wielkiego stanowi więc interesujące zagadnienie badawcze, pozwalające poznać lepiej średniowieczną technikę ustawodawczą.

2.3. W przeciwieństwie do Statutów Kazimierza Wielkiego, wśród zachowanych do naszych czasów przekazów statutu warckiego nie ma większych rozbieżności redakcyjnych. Spośród jego 30 artykułów tylko część, w ogólnej liczbie 23 artykułów, wykazuje związek treściowy ze Statutami Kazimierza Wielkiego. Przepisy te dadzą się podzielić na trzy grupy:

w *Archiwum Komisji Prawniczej PAU* (poprzednio AU), t. II i t. IV, Kraków 1895–1921 [dalej: AKP].

¹⁵ Świętosława z Wojcieszyna (Stosł) z 1449 r.; Dzikowski z 1501 r.; Stradomski z lat 1503–1518; Wislicja z lat 1540–1550; Świętojerski z okr. po 1550 r. Zob. O. Balzer, *Słowo o przekładach polskich statutów średniowiecznych zwłaszcza w kodeksie Dzikowskim przekład taki zawierającym*, Lwów 1888.

¹⁶ Zob. A. Vetulani, S. Roman, *Średniowieczny ruski przekład statutów...*, s. 12 i n.

¹⁷ M. Bobrzyński, *Przedmowa do Correctura iurium*, SPPP, t. III, Kraków 1874.

¹⁸ W. Uruszczak, *O genezie i dacie statutu krakowskiego...*, s. 59–65.

¹⁹ R. Hube, *Statut warcki Władysława Jagiełły*, s. 81 i n.

²⁰ W nagłówku do statutu warckiego w „Syntagmatach” czytamy: *Incipit liber secundus statutorum...* Por. *Polskie statuty ziemskie w redakcji najstarszych druków (Syntagmata)*, opr. L. Łysiak, S. Roman, Wrocław – Kraków 1958, s. 118. Tłumaczenie ruskie statutu warckiego poprzedzone jest wspólnym wykazem rubryk zatytułowanym: *Raistr knih druhnyh prawych korolja Woldislawa*. Zob. A. Wostokow, *Opisanije russkich i slowienskich rukopisnej Rumjancowskogo Muzieuma*, Sanktpietierburg 1842, nr 430, s. 658. Cyt. za S. Roman, *O czasie wydania statutu...*, s. 187, przyp. 83.

Pierwszą grupę stanowią przepisy, które powołują się wprost na normy Statutów Kazimierzowskich. W swoim tekście przytaczają *incipit* artykułów kazimierzowych. Są to następujące artykuły:

- 1) 2: *Ad abolendam damnosam consuetudinem* powołujący się na artykuł 103: *Statuimus, quod marito mortuo;*
- 2) 3: *Licet etiam* powołujący ten sam art. 103;
- 3) 5: *In quadam constitutione* powołujący artykuł 81: *Ex communi usu;*
- 4) 8: *Astucie et dolositati* cytujący przepis art. Kr 128: *Item statuimus quod quicumque virginem;*
- 5) 19: *Perversa Iudaica perfidia* powołujący art. 134: *Porro cum Iudaice;*
- 6) 25: *Primeva constitutione* powołujący art. 128: *Statuimus etiam, quod quincunque habens.*

Do drugiej grupy zaliczam te przepisy, które powołują się tylko ogólnie na istniejące prawo stanowione (pisane). Prawo zwyczajowe (dawne) lub praktykę:

- 7) 6: *Declarantes statuimus;*
- 8) 12: *Ex consuetudine et iure antiquo;*
- 9) 14: *De terminis autem;*
- 10) 26: *Melleficia in nemoribus;*
- 11) 22: *Quia libertas;*
- 12) 23: *Cum autem scultetus;*
- 13) 27: *Frequenter solet evenire.*

Trzecią grupę stanowią przepisy powiązane treściowo ze Statutami Kazimierzowskimi, gdyż regulują kwestie będące uprzednio przedmiotem regulacji; niemniej jednak brak jest w nich jakiegokolwiek odesłania do dawniejszego prawa. Są to:

- 14) 4: *Orphanitati puerorum* w związku z art. 66 SV: *Similiter infantibus;*
- 15) 6: *Declarantes statuimus* w związku z art. 104: *Statuimus quod cum aliqua* oraz art. 124 *Statuimus etiam quod postquam;*
- 16) 7: *Ut viam dubii precludamus* w związku z art. 104: *Statuimus, quod cum aliqua domicella;*
- 17) 9: *Quamvis prescriptio* w związku z art. 40: *Si vero aliquis / 116 Kr: Preterea statuimus;*
- 18) 15: *Officiales aut camerarii;*
- 19) 16: *Provisum est insuper* w związku z art. 47: *Licet pro redimenda;*
- 20) 18: *Terrestres notarii* w związku z art. 135: *Statuimus, quod scriptores;*
- 21) 20: *Si aliquis nobilis* w związku z art. 86: *Cum omnis scurilitas;*
- 22) 21: *Kmetho vero non poterit* w związku z art. 86: *Cum omnis scurilitas;*
- 23) 22: *Quia libertas* w związku z art. 71: *Cum ex separatione* i 133: *Preterea declarando;*
- 24) 23: *Cum autem scultetus* w związku z art. 71: *Cum ex separatione* i 133: *Preterea declarando;*
- 25) 30: *In lege imperiali continetur* w związku z art. 133: *Praeterea declarando.*

Natomiast żadnego związku treściowego ze Statutami Kazimierza Wielkiego nie stwierdzono w pozostałych pięciu artykułach warckich.

2.4. Z wymienionych powyżej trzech grup artykułów warckich bez wątpienia tylko pierwsza zasługuje w pełni na miano nowelizacji ustawodawstwa Kazimierzowskiego. Warto się więc jej bliżej przyjrzeć, analizując kolejno poszczególne artykuły:

2.4.1. W art. 2: *Ad abolendam damnosam consuetudinem* oraz art. 3: *Licet etiam* powołano się na artykuł 103: *Statuimus, quod marito mortuo*. Przepisy te dotyczą prawa spadkowego i regulują prawa majątkowe wdowy. Analizę rozpoczniemy od przepisu statutów Kazimierzowskich. Artykuł *Statuimus, quod marito mortuo* zawiera dwie normy prawne. Pierwsza stanowiła, że żona po śmierci męża może zatrzymać tylko posag, wiano oraz wyprawę w pieniądzech, drogich kamieniach, klejnotach i szatach. Po jej śmierci dobra te przypadną jej dzieciom, jeśli by je miała²¹. Natomiast druga norma dotyczy ponownego zamążpójścia wdowy. Przepis stanowi, że w takim przypadku wdowa mająca dzieci musi im oddać cały majątek ojca, łącznie z połową swego majątku. Z drugą połową może ponownie zawrzeć związek małżeński²².

Zanim zaczniemy porównywać ten przepis z wymienionymi artykułami statutu warckiego; należy wyjaśnić kilka pojęć z zakresu stosunków majątkowych między małżonkami, co dla zrozumienia tych przepisów jest niezbędne. I tak kobieta, wychodząc za mąż, otrzymywała posag (w źródłach najczęściej określane jako *dos*²³) wyznaczany jej przez najbliższych krewnych. Zwykle otrzymywała go w pieniądzech – w gotówce lub w postaci zobowiązania do późniejszej wypłaty, zabezpieczonego niekiedy poręką bądź zastawem części dóbr²⁴. Rzadziej dawano posag w nieruchomościach²⁵. Jeśli były to dobra dziedziczne, to posag mógł być wyznaczony tylko przed królem²⁶.

²¹ *Statuimus, quod marito mortuo uxor circa donacionem et dotem et quelibet parafernalia in pecuniis, gemmis, lapidibus et vestibus extantibus debeat remanere: ipsa autem mortua ad pueros, si ipsos habuerit, predicta omnia devolvantur*; art. 98 z rękopisu O¹, AKP, t. II, Kraków 1921, s. 92.

²² *Que mulier habendo pueros, si alium virum receperit vel voluerit recipere, decrevimus, quod tantummodo ad eosdem pueros omnia bona paternalia integraliter cum alia medietate quorumlibet bonorum maternalium, in quibuscunque rebus consistant, absque contradictione devolvantur et cum residua alia suorum bonorum medietate maritum accipiat iuxta suam voluntatem*; AKP, t. II, s. 93, art. 98.

²³ O rozbieżnościach w terminologii spotykanej w źródłach na oznaczenie posagu, wiana czy wyprawy: A. Winia rz, *Polskie prawo majątkowe małżeńskie w wiekach średnich*, [w:] RAU. Wydział Historyczno-Filozoficzny, t. XXXVII, Kraków 1899, s. 175–177, 209–214, 243–244.

²⁴ *Ibidem*, s. 163 i n., 199 i n.

²⁵ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polskie*, t. I, Warszawa 1964, s. 286, 493; A. Winia rz, *Polskie prawo...*, s. 200.

²⁶ Patrz art. 104 *Statutów Kazimierza Wielkiego* – „Syntagmata”, s. 100: *...bona vero hereditaria coram regia maiestate debeant assignari...* W tej kwestii patrz A. Winia rz, *Polskie prawo...*, s. 200.

Posag w ruchomościach stawał się własnością męża, właścicielką posagu w nieruchomościach pozostawała żona²⁷. Posag wchodził w skład tak zwanych *bona materna*, czyli części macierzystej całego majątku męża, która prócz posagu obejmowała także wiano, w źródłach najczęściej zwane *dotalicium*. Wiano było odwzajemnieniem się męża za posag. W znaczeniu ścisłym było równe posagowi; w znaczeniu ogólniejszym stanowiło *alterum tantum* wysokości posagu. Obejmowało posag i wiano w znaczeniu ścisłym i było zabezpieczone na dobrach męża, zwykle na ich połowie²⁸.

Wyprawa (*parafernalia*²⁹) obejmowała te wszystkie dobra ruchome, które żona otrzymywała ze swego domu rodzinnego przy wyjściu za mąż dla zaspokojenia swoich osobistych i domowych potrzeb. Wchodziły tu stroje, kosztowności, pieniądze i inne przedmioty³⁰.

Zgodnie z przytoczoną pierwszą normą artykułu *Statuimus, quod marito mortuo* (po śmierci męża) przypadają żonie tylko dobra macierzyste, a więc ta część całego majątku po mężu, na której miała zabezpieczone posag i wiano oraz wyprawę. Pozostałą część majątku winna wydać spadkobiercom męża³¹.

Wbrew jednak temu postanowieniu Kazimierza Wielkiego w społeczeństwie przyjął się zwyczaj, że wdowa obejmowała w swoje władanie cały majątek po mężu, ze szkodą dla pozostałych spadkobierców, przede wszystkim pełnoletnich dzieci³². Tę sytuację prawną wdowy źródła określają jako „stolec wdowi” (*sedes viduali, ius viduale*)³³. Wspomniany zwyczaj był głęboko zakorzeniony w społeczeństwie³⁴, czego dowodzi także tekst *Najstarszego Zwodu Prawa Polskiego* czyli *Księgi Elbląskiej*³⁵. Nic dziwnego więc, że zwyczaj ten skutecznie wypierał omawianą normę Statutów Kazimierza Wielkiego, co potwierdza treść samego artykułu *Ab abolendam* statutu warckiego, określającego go jako *szkodliwy zwyczaj, który między poddanymi tylko na mocy powszechnej praktyki jest zachowywany*³⁶.

²⁷ P. Dąbkowski, *Prawo prywatne polskie*, Lwów 1910, s. 399; A. Winiarz, *Polskie prawo...*, s. 200 i n.

²⁸ J. Bardach, *Historia Państwa...*, t. I, s. 493 i n.; A. Winiarz, *Polskie prawo...*, s. 170, 204.

²⁹ W sprawie terminologii patrz A. Winiarz, *Polskie prawo...*, s. 165–166, 201, 242, 257.

³⁰ J. Bardach, *Historia Państwa...*, t. I, s. 285; P. Dąbkowski, *Prawo prywatne...*, s. 399; A. Winiarz, *Polskie prawo...*, s. 165, 201.

³¹ P. Dąbkowski, *Prawo prywatne...*, s. 421.

³² S. Roman, *Stanowisko majątkowe wdowy w średniowiecznym prawie polskim*, CPH 1953, t. V, s. 92.

³³ P. Dąbkowski, *Prawo prywatne...*, s. 420.

³⁴ S. Roman, *Stanowisko majątkowe...*, s. 93 i n.

³⁵ Zob.: *Najstarszy zwód prawa polskiego*, wyd., przetłumaczył i wstępem opatrzył Józef Matuszewski, Warszawa 1959, oraz nowa edycja, wyd. i oprac. Józef Matuszewski i Jacek Matuszewski, Łódź 1995, § 21, s. 85–86.

³⁶ *Ad abolendam damnosam consuetudinem, que actenus inter subditos nostros solum ex communi usu servabatur, quod uxor marito mortuo in sede viduali contra quondam antecessoris nostri*

Ponieważ takie władanie całym majątkiem rodzinnym przez wdowę godziło w interes dorosłych dzieci, nierzadko z pierwszego lub drugiego małżeństwa zmarłego męża, ustawodawca warcki, w zamiarze likwidacji tego zwyczaju i przywrócenia mocy obowiązującej normy Statutów Kazimierza Wielkiego, powtórzył wyrażoną tam zasadę³⁷.

Odmienne postąpiono w artykule warckim *Licet etiam*, w którym powołano ten sam artykuł *Statuimus, quod uxor marito mortuo*. Podobnie jak i artykuł *Ad abolendam*, dotyczył on tylko pierwszej normy powoływanego przepisu. Według tego ostatniego, wdowa prócz posagu i wiana mogła zatrzymać także i całą wyprawę w kosztownościach, pieniądzech, ubiorach³⁸. Godziło to jednak w dobro dzieci³⁹. Dlatego też w Warcie postanowiono, że żona po śmierci męża może pozostać tylko przy wyprawie domowej, zaś skarb, a mianowicie pieniądze, srebro, także konie wielkie, całą broń ma oddać dzieciom⁴⁰. Natomiast – jak to wynika z dalszego ciągu omawianego przepisu – wdowie przyspaść miały ponadto: całe bydło, które było objęte posagiem lub wianem, także konie, którymi za życia męża jeździła, wyjąwszy szaty i konie mniejszej wartości, które po połowie ma podzielić z dziećmi⁴¹.

Nowelizacja jest tu wyraźna, bowiem przepis warcki ogranicza rozmiar przypadających wdowie ruchomych przedmiotów majątkowych, poprzez ich wyliczenie.

Oba te przepisy dążyły do ograniczenia uprawnień majątkowych wdowy i zabezpieczenia praw majątkowych dorosłych dzieci. Powołanie się na artykuł *Statuimus, quod marito mortuo* jest prawidłowe, choć omawiane przepisy statutu warckiego odnoszą się jedynie do pierwszej jego normy. Mamy tutaj do czynienia z nowelizacją częściową.

2.4.2. Artykuł *In quadam constitutione* (5), również jak i poprzednie z dziedziny prawa spadkowego, powołuje się na artykuł 81: *Ex communi*

institutionem, que incipit: „Statuimus”, remanens, omnia bona possidebat...; art. I statutu warckiego z rękopisu SV, AKP, t. IV, s. 456.

³⁷ *...uxor marito mortuo tantum circa dotem et dotalicium remaneat: alia vero, in quibus dotem et dotalicium non habuerit, pueris vel proximioribus teneatur resignare, AKP, t. IV, s. 456. Zob. S. Roman, Stanowisko majątkowe..., s. 88. Inaczej W. Sobociński, Historia rządów opiekuńczych w Polsce, CPH 1949, t. II, s. 273, por. także przyp. 70. W tej kwestii także S. Roman, Stanowisko majątkowe..., s. 88, przyp. 32.*

³⁸ A. Winiarz, *Polskie prawo...*, s. 224.

³⁹ W tej kwestii patrz *ibidem*, s. 225 i n.

⁴⁰ *... uxor marito mortuo solum circa parafernalia domestica remaneat, thesauro, videlicet pecuniis et argento, equis magnis, omnibus armis, equireis exceptis, que omnia ad pueros devolvantur...; SV, art. 2, AKP, t. IV, s. 257.*

⁴¹ *... talis mulier circa omnia pecora et quevis alia, que in dote et dotalicio ipsius fuerint, unacum equis vectigalibus tempore mariti sui vehebatur, remanet, demptis vestibis parvis in valore trium marcarum mariti defuncti, que in equalem sortem seu porcionem domine epueris cadere debebunt cum effectu; AKP, t. IV, s. 457.*

usu ze Statutów Kazimierza Wielkiego. Oba normują kwestię podziału majątku między ojcem a synami po śmierci matki. W arendze przepis Statutów Kazimierzowskich mówi, że jest powszechnym zwyczajem, iż synowie po śmierci matki domagają się od ojca połowy majątku, co na skutek ich marnotrawstwa doprowadza do uszczuplenia całego mienia i biedy rodziny⁴². Dlatego też stanowi się, że po śmierci matki synowie nie będą żądali od ojca dóbr przypadających im z linii ojczystej⁴³, za wyjątkiem dwóch wypadków, a to: gdy ojciec ponownie się ożeni albo gdyby był marnotrawcą⁴⁴.

Przepis warcki *In quadam constitutione* dotyczy właśnie jednego z wyjątków od zasady wyrażonej w wymienionym artykule Kazimierza Wielkiego. Według przepisu warckiego – pomijam tu identyczną w obu artykułach arengę – ojciec mający synów, jeśli po śmierci ich matki pragnie się ożenić, nie jest zobowiązany, chyba żeby sam chciał to uczynić, wydzielić synom części dziedzicznej, jeżeli nie jest marnotrawcą, lecz aż do śmierci w dobrach dziedzicznych pozostawać może, wyznaczając jedynie synom część majątku, jaką z tytułu posagu czy innej macierzystej części po ich matce z okazji małżeństwa otrzymał⁴⁵.

Oba przepisy są niejasne i w związku z tym w literaturze przy ich interpretacji wykształciły się dwa stanowiska. Według pierwszego⁴⁶, rozstrzygnięcia te dotyczą jedynie podziału tej części majątku ojca-wdowca, na której posag i wiano matki nie były zabezpieczone, czyli dóbr wyłącznie ojczystych, za czym ma przemawiać brzmienie artykułu *Ex communi usu*⁴⁷. Tak więc, ojciec, który u okresie przedstatutowym wydzielał synom po śmierci matki, prócz dóbr macierzystych, także połowę własnego, wolnego od zabezpieczenia na

⁴² *Ex communi usu in regno nostro observatur, quod moriente matre, bonarum omnium pueri a patre ipsorum tollunt medietatem: propter quod contingit sepe, filios etate iuvenili eos in parte amittere bona levata a patre, et amodo propter ingrantitudinem factam patri, patrem non succurrere filiis ad inopiam vergentibus, et sic ex tali divisione pars utraque sentit incommodum et reportat...;* art. 49 z rękopisu B⁴, AKP, t. II, s. 175.

⁴³ W tłumaczeniu Świętosława: *ze strony ojcowej*; AKP, t. III, s. 273.

⁴⁴ *... ut matre moriente, filii non petant bonorum obveniencium ex linea paterna aliquam a patre porcionem, antequam ad secundas nupcias convolabit, nisi tunc, velut fame prodigus bona et hereditates illas communes indebite dissiparet;* art. 49, AKP, t. II, s. 175.

⁴⁵ *...pater habens filios, dum post mortem matris ad secundas nupcias convolaverit, non tenebitur, nisi forte velit sponte, predictis suis filiis porcionem hereditariam, dummodo dissipator bonorum non existat, assignare, sed usque ad mortem suam in bonis hereditariis quibuscunque dominari et manere, assignata duntaxat predictis suis pueris, si velint et si ipsam habuerint ratione dotis vel quomodocunque, materna porione quam post ipsorum matrem ratione nupciarum sustulit et recepit;* art. 4 z rękopisu SV, AKP, t. IV, s. 458-459.

⁴⁶ J. Bardach, *Historia państwa...*, t. I, s. 508; R. Hube, *Prawo polskie w 14 wieku. Sądy, ich praktyka i stosunki prawne społeczeństwa w Polsce ku schyłkowi 14 wieku*, Warszawa 1886, s. 124.

⁴⁷ *...filii non petant bonorum obveniencium ex linea paterna aliquam a patre porcionem...;* art. 49 B⁴, AKP, t. II, s. 175.

nim posagu i wiana żony, majątku, od chwili wprowadzenia tego przepisu był zwolniony od wydzielenia połowy, chyba że ponownie się ożenił albo był marnotrawcą. Artykuł *In quadam constitutione*, odnoszący się do wyjątkowej sytuacji – ponownego ożenku ojca, według tej interpretacji, ograniczał ów wyjątek w ten sposób, że zezwalał ojcu na zatrzymanie aż do śmierci całego majątku wyłącznie ojczystego, to jest tej części, jaka pozostaje po wydzieleniu dóbr macierzystych, gdyż te zgodnie z tym, co wyżej wspomniano, zawsze przypadać miały synom: wydzielenie zależało od woli ojca⁴⁸.

Zgodnie z drugim przyjmowanym w literaturze stanowiskiem⁴⁹, omawiane przepisy regulują kwestie podziału całego majątku po śmierci matki. W okresie przedstatutowym – jak to wynika z arengi artykułu *Ex communi usu* – przyjęte było, że ojciec wydzielał synom po śmierci matki połowę całego majątku. Należy sądzić, mając na uwadze fakt, że dobra macierzyste⁵⁰ stanowiły połowę majątku, że owa połowa to właśnie te dobra⁵¹. Jest to tym bardziej uzasadnione, że podział ten odbywał się właśnie po śmierci matki. Statut znosił wspomniany zwyczaj i zakazywał synom domagania się od ojca jakiegokolwiek części majątku⁵² z dwoma wymienionymi wyjątkami. Statuty Kazimierza Wielkiego wzmocniały więc prawo własności ojca na niekorzyść dorosłych synów, co pozostaje w zgodzie z ogólną tendencją statutów do wzmocnienia praw indywidualnego właściciela⁵³. Statut warcki poszedł dalej. Według Statutów Kazimierzowskich, wdowiec, który ponownie się ożenił, musiał wydzielić synom połowę całego majątku, czyli dobra macierzyste, zaś wedle omawianego przepisu warckiego nie jest on do tego zobowiązany, lecz do końca swego życia władać może całością mienia, wyznaczając synom jedynie część, jaką z tytułu posagu po ich matce otrzymał.

Wydaje się, że za prawidłową należy uznać drugą interpretację. Przemawia za tym po pierwsze – to, że ów podział majątku dokonywał się, co wyraźnie zaznaczają omawiane przepisy, po śmierci matki. Jeśliby więc synowie zawsze otrzymywali od ojca dobra macierzyste, a ewentualne kwestie podziału dotyczyły tylko pozostałego majątku ojczystego, to dlaczego podział ten miał się odbywać po śmierci matki, a nie w jakimś innym czasie.

⁴⁸ J. Bardach, *Historia państwa...*, t. I, s. 508.

⁴⁹ P. Dąbkowski, *Prawo prywatne...*, t. I, s. 443 i 434; A. Winiarz, *Polskie prawo...*, s. 238.

⁵⁰ Zob. omówienie przepisu *Ad abolendam*.

⁵¹ O tym samym, co małopolski artykuł *Ex communi usu*, traktuje przepis wielkopolskiego statutu Kazimierza Wielkiego *Statuimus, quod ubi pater* (art. 126 z rękopisu Kr, KAP, t. II, s. 44). W kwestii interpretacji tego przepisu zob. A. Winiarz, *Polskie prawo...*, s. 194.

⁵² Zwrot: *...bonorum [...] ex linea paterna...* z art. *Ex communi usu* (por. przyp. 47) odnosi się więc do całego majątku, a także do dóbr macierzystych, których właścicielem był przecież ojciec, mimo iż matka miała z tytułu zabezpieczonego na nich posagu i wiana pewne prawa. (Por. omówienie poprzednich przepisów).

⁵³ J. Bardach, *Historia państwa...*, t. I, s. 499.

Po drugie – bezzasadnym wydaje się, by synowie, jeśli mieli już dobra macierzyste, to znaczy posag i wiano matki, mogli żądać od ojca wydzielenia z jego pozostałego majątku części odpowiadającej posagowi, jaki w związku z małżeństwem z ich matką otrzymał, a co nakazuje norma statutu warckiego⁵⁴.

Po trzecie – o tym, że zarówno w Statutach Kazimierzowskich, jak i warckim chodzi o wydzielenie dóbr macierzystych, świadczy wyraźnie brzmienie tych przepisów „Syntagmatach”, gdzie tekst obu tych przepisów, interpolowany, jest zgodny z drugą przedstawioną tu interpretacją.

Artykuł: *Ex communi usu*:

*...quod moriente matre pueri omnium bonorum a patre ipsorum tollunt medietatem, pro porcione et hereditate materna... I dalej: ...ut matre moriente filii non petant bonorum et hereditatis a matre devolute porcionem et successionem a patre...*⁵⁵

Artykuł: *In quadam constitutione*:

*...quod moriente matre puerorum, patre cum alia contrahere volente, pueri a patre petere valeant portionem maternam*⁵⁶.

Sądzić należy, że art. *Ex communi usu* musiał mieć takie znaczenie jeszcze z uwagi na cel jego wydania⁵⁷, jakim było zabezpieczenie własności ziemskiej przed częstym jej uszczuplaniem na skutek niegospodarności wydzielonych synów oraz wzmocnienia własności ojca jako indywidualnego właściciela. Wątpić należy, by przepis ten należycie wypełnił swą funkcję, jeśli zawsze po śmierci matki ojciec musiałby oddawać swoim synom dobra macierzyste, czyli najczęściej połowę majątku. Tylko pozostawienie całości mienia w rękach ojcowskich dawało gwarancję nienaruszalności jego stanu, chyba że zagrażało temu nowe małżeństwo ojca bądź jego marnotrawstwo. Ale tu prawo wyjątkowo dopuszczało podział.

Omawiany przepis: *In quadam constitutione* ze statutów warckich stanowił nowelizację powoływanego przepisu Kazimierza Wielkiego. Nowelizacja dotyczyła tu jedynie wyjątku od dawniejszego unormowania, niemniej jej znaczenie było duże. Był to dalszy krok ku umocnieniu pozycji indywidualnego właściciela ziemskiego.

⁵⁴ *...assignata duntaxat predictis suis pueris, si velint et si ipsam habuerint ratione dotis vel quomodocunque, materna porcione, quam post ipsorum matrem ratione nupciarum sustulit et recepit*; art. 4 z rękopisu SV, AKP, t. IV, s. 458–459.

⁵⁵ „Syntagmata” s. 94.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 120.

⁵⁷ Patrz arenga do artykułu *Ex communi usu*, art. 49 z rękop. B⁴, AKP, t. II, s. 175, oraz arengę artykułu *In quadam constitutione*, art. 4 z rękopisu SV, t. IV, s. 458.

2.4.3. Artykuł 8: *Astucie et dolositati* normuje kwestię zamążpójścia znajdujących się pod opieką pańien, bez zgody opiekuna. Stanowił on, że znadujące się pod opieką panny mogą bez zgody opiekuna, ale za radą i przyzwoleniem innych krewnych, wyjść za mąż, nie tracąc przez to praw do swoich dóbr dziedzicznych⁵⁸, jeżeli opiekun nie wydawał ich za mąż tylko po to, by móc dłużej korzystać z należnego im majątku⁵⁹. Na końcu przepis stwierdza, że powyższa zasada nie narusza postanowienia Statutów Kazimierza Wielkiego z artykułu *Item statuimus quicumque virginem*⁶⁰. Ten ostatni przepis, występujący w statucie wielkopolskim, regulował odpowiedzialność za porwanie i zgwałcenie kobiety. W związku z omawianym tu przepisem warckim pozostaje jedna jego dyspozycja w brzmieniu:

*Filia omnino sine voluntate parentum raptori consenties et se procurans recipi a raptore, et si eidem postmodum matrimonialiter fuerit copulata, nichilominus dotem amittat, ita quod parentes vel amici eius non teneantur ad dotandam eandem...*⁶¹

Sądzić należy, że przytoczona tu norma z artykułu *Item statuimus* wyrażała zasadę ogólniejszą: córka, wychodząc za mąż bez zgody rodziców czy opiekunów, traciła prawo do posagu⁶². Artykuł *Astucie et dolositati* stanowił wyjątek od tej zasady, zaś artykuł statutów Kazimierza Wielkiego należy traktować jako jej zastosowanie do szczególnego przypadku, jakim było wyjście córki za mąż za porywacza (*raptor*) bez zgody rodziców. Ponieważ – jak to wynika z przytoczonego fragmentu artykułu statutów Kazimierzowskich – kobiety mogły wychodzić za mąż bez zgody rodziców czy opiekunów⁶³, ale traciły wtedy prawo do otrzymania posagu, wydaje się, że istotne novum wprowadzone przez artykuł *Astucie et dolositati* tkwi właśnie w tym, że

⁵⁸ W sprawie prawa córek do dziedziczenia dóbr dziedzicznych – zob. P. Dąbkowski, *Prawo prywatne...*, t. I, s. 18 i n.

⁵⁹ *Astucie et dolositati perversorum hominum... qui nomine tutorio aliquam vel aliquas et iure affinitas puellas cum bonis hereditariis ipsa ex successione paterna optinentes iam puberes et nubiles ad desponsandum servant, eas nolentes maritare in hunc finem, quod omnia bona ipsarum eo diucius valeant possidere, decernimus, quod tales virgines, sic, ut premititur, adulte poterint viros recipere sine eiusdem patris vel tutoris voluntate et consensu, tamen cum consensu et consilio avunculorum et aliorum patruorum, nec propter hoc bonis ipsarum privari poterint aut fraudari...;* art. 7 statutu warckiego z rękopisu SV, AKP, t. IV, s. 460.

⁶⁰ *...nec propter hoc bonis ipsarum privari poterint aut fraudari propter quandam constitutionem nostri antecessoris, que incipit „Item statuimus, quicumque virginem etc.” supra „De raptore virginis...”;* art. 128 w rękopisie Kr, AKP, t. II, s. 45; „Syntagmata”, s. 142–143 „Dodatek”.

⁶¹ „Syntagmata”, s. 142–143.

⁶² W tej kwestii zob. P. Dąbkowski, *Prawo prywatne...*, s. 355–356 oraz s. 397.

⁶³ Zob. także R. Hube, *Prawo polskie w 14 wieku...*, s. 65 i 66; J. Rafacz, *Dawne prawo sądowe polskie w zarysie*, Warszawa 1936, s. 221.

znajdująca się pod opieką panna nie traciła prawa do swoich dóbr, jeśli wyszła za mąż bez zgody opiekuna, skoro tylko dopełniła pozostałych sformułowanych w tym przepisie warunków, to jest uzyskała zgodę innych krewnych⁶⁴. Należy tu zwrócić uwagę na to, że do istotnych wymogów stanu taktycznego omawianego przepisu należało, by odmowa przez opiekuna zgody na zamążpójście podopiecznej była podyktowana chęcią dalszego korzystania z należnego jej majątku. Ponadto przepis dotyczy tylko dziewcząt znajdujących się pod opieką, tak więc wyjście córki za mąż bez zgody rodziców powodowało zawsze utratę prawa do posagu⁶⁵.

Artykuł: *Astucie et dolositati* nie stanowił więc bezpośredniej nowelizacji powołanego przepisu statutów Kazimierza Wielkiego. Nowelizuje on zasadę zwyczajową, którą w odniesieniu do szczególnego przypadku wyrażał artykuł: *Item statuimus*.

2.4.4. W artykule 19: *Perversa Iudaica perfidia* występuje bezpośrednie powołanie artykułu 134 *Pono cum Iudaice* ze statutu wielkopolskiego Kazimierza Wielkiego. Ten ostatni przepis zakazywał Żydom udzielania chrześcijanom pożyczek pieniężnych na listy dłużne⁶⁶; mnogi to czynić tylko pod zastaw ruchomości (*pignus*)⁶⁷ zgodnie z dawnym zwyczajem⁶⁸.

Statut warcki powtarzał powyższą normę w słowach:

*Ideo volentes nostris subditis terrarum nostrarum subvenire gratiose, prout in religione Cristiana tenemur et debemus, de cetero prohihemus, ne Iudei super litteras et inscriptiones pecunias mutuent sed solum super pignora, ut superius in eodem capitulo sed expressum*⁶⁹.

⁶⁴ P. Dąbkowski błędnie interpretuje powyższy przepis statutu warckiego, sadząc, że uchyla on prawo skupu dóbr dziedzicznych przysługujące najbliższym krewnym w wypadku, gdy w braku męskich potomków dziedziczyły je córki (P. Dąbkowski, *Prawo prywatne...*, t. II, s. 20). Wymieniony w omawianym przepisie zwrot: *ius affinitati*, który Dąbkowski tłumaczy jako „prawo bliskości”, odnosi się do opieki. W tej ostatniej kwestii zob. R. H u b e, *Prawo polskie w 14 wieku...*, s. 107; P. Dąbkowski, *Prawo prywatne...*, t. I, s. 494.

⁶⁵ P. Dąbkowski, *Prawo prywatne...*, t. 1, s. 356.

⁶⁶ W tej kwestii zob. I. Schipper, *Studia nad stosunkami gospodarczymi Żydów w Polsce podczas średniowiecza*, Warszawa 1911, s. 76; o listach dłużnych zob. P. Dąbkowski, *Księga alfabetyczna polskiego prawa prywatnego*, s. 45.

⁶⁷ I. Schipper, *Studia nad stosunkami...*, s. 94.

⁶⁸ *...nullus Iudeus amplius alicui Cristiano in regno nostro amodo constituo suas pecunias super litteras obligationis prestat aut mutuet, sed tantum ad pignus sufficiens prestare valebit secundum consuetudinem antiquitus reservatam*. Zakaz udzielania przez Żydów pożyczek w inny sposób, jak pod zastaw, wyrażony był już w przywileju dla Żydów z 1264 r. W tej kwestii zob. *ibidem*, s. 75–76, a także P. Dąbkowski, *Prawo prywatne...*, t. I, s. 149.

⁶⁹ Art. 19 *Perversa iudaica* ze statutu warckiego – „Syntagma”, s. 125.

Jednakże w swej dalszej części przepis ten wykraczał poza normę artykułu 134, odbierając moc prawną wszelkim *tales litteras et inscriptiones*⁷⁰. Odnośnie do wszelkich pretensji dłużnych z tytułu owych *litterum et inscriptionum*⁷¹, pochodzącym sprzed roku 1423, statut postanawia w artykule *Sed ex quo iam*⁷², że listy te winni Żydzi na najbliższym wiecu lub przed sądem wojewody przedłożyć, a następnie wpisać do ksiąg sądowych. Artykuł ten ponadto stanowił, że wszystkie listy niewpisane miały być nieważne.

Celem omawianych przepisów było ograniczenie kredytu udzielanego przez Żydów ludności chrześcijańskiej, tj. ograniczenie możliwości zaciągania pożyczek, a ponadto – co jest chyba ważniejsze – uniemożliwienie Żydom dochodzenia do władania ziemią, uzyskiwanego dzięki pożyczaniu pieniędzy pod zastaw nieruchomości⁷³. Jednakże potrzeby kredytowe społeczeństwa były silniejsze niż wspomniany zakaz Statutów Kazimierza Wielkiego. Wzrastający obrót towarowo-pieniężny wymagał zwiększenia ilości pieniądza, którego poważnym źródłem był kredyt żydowski⁷⁴. Ponieważ rosnący rozmiar kredytu udzielanego przez Żydów spowodował znaczne uzależnienie ekonomiczne społeczeństwa, a przede wszystkim szlachty i mieszczaństwa od niechrześcijańskich pożyczkodawców, ustawodawca warcki ponowił normę wydaną przez Kazimierza Wielkiego, rozszerzając ją o postanowienie o utracie *pro futuro* mocy prawnej przez wszystkie *litteras et inscriptiones*. Kwestia form kredytu żydowskiego nie była jednak tutaj ostatecznie rozstrzygniętą. Podobnie jak Statut Kazimierzowski, również wspomniany przepis warcki był omijany, co w przyszłości zrodziło potrzebę nowego uregulowania⁷⁵.

2.4.5. Art. 25: *Primeva constitutione* ze statutu warckiego powołuje się na artykuł 128: *Statuimus etiam, quod quicumque habens*. Przepisy te regulowały kwestie dochodzenia wynagrodzenia szkód wyrządzonych w lasach i gajach⁷⁶.

⁷⁰ *Si quis igitur iudeorum tales litteras de cetero aut inscriptiones exhibuerit aut inscriptiones extunc debent nullius valoris vel roboris, nec recipiens pecunias huiusmodi tenebitur procedere ad earundem solutionem*, „Syntagmata”, s. 125.

⁷¹ *Inscriptiones* – forma zastawu na nieruchomościach zbliżona do współczesnej hipoteki, polegająca na dokonywaniu wpisu sumy pożyczki do ksiąg publicznych (grodzkich, ziemskich, miejskich) – zob. I. Schipper, *Studia nad stosunkami...*, s. 76.

⁷² Przepis ten o charakterze normy przechodniej występuje tylko w rękopisach: SV, F1 (AKP, t. IV, s. 465–466) – art. 19 oraz D², P¹ – art. 169 (AKP, t. II, s. 535). Jego stylizacja oraz fakt niewystępowania w większości przekazów mogą nasuwać wątpliwości, czy wszedł on do autentycznego tekstu statutu.

⁷³ P. Dąbkowski, *Prawo prywatne...*, t. I, s. 149.

⁷⁴ Zob. I. Schipper, *Studia nad stosunkami...*, s. 98 i n.

⁷⁵ W tej kwestii patrz *ibidem*, s. 268.

⁷⁶ Tej kwestii dotyczą również artykuły: wielkopolski *Preterea statuimus* (130 KR – AKP, t. II, s. 45) oraz małopolski *Quidam de ipsorum* – 52 B⁴ (AKP, t. II, s. 167). Ponieważ omawiany artykuł ze statutu warckiego nie powołuje się na te przepisy, nie zajmuję się ich analizą.

Artykuł *Statuimus etiam* stanowił, że właściciel lasu, schwytawszy wycinającego w jego lesie drzewa, ma prawo zająć jego siekiere, za drugim razem płaszcz czy suknię, za trzecim woły lub konie bez kary⁷⁷. Jeśli zajął on dwa woły lub dwa konie, jednego może zatrzymać, drugiego zaś konia lub wołu musiał wydać za poręką⁷⁸, uczyniwszy na drzewie, przy którym dokonał zajęcia, znak⁷⁹. Dalej przepis ten szczegółowo określa konsekwencje prawne w wypadku wycinania dębu w cudzym gaju, wycinania dębu w lasach nad wodami płynącymi czy w dąbrowie. Przepis warcki nowelizuje powyższą procedurę zabezpieczenia wynagrodzenia szkody wyrządzonej w cudzym lesie, pozwalał bowiem właścicielowi lasu na ujęcie wycinającego drzewa szkodnika i zwolnienia go dopiero za poręką⁸⁰. To jednak dotyczy tylko drzew znacznej wartości, jak na przykład cisów, których wycięcie powodowało poważny uszczerbek majątkowy, tak że dotychczasowa forma zabezpieczenia nie dawała należytego wynagrodzenia strat⁸¹. Statut warcki, nowelizując przepis Statutów Kazimierzowskich w kierunku wzmocnienia ochrony własności pańskiej, bynajmniej go nie derogował. Uregulowane tam prawa właściciela lasu do zajmowania przedmiotów majątkowych szkodnika, czy uzyskania od niego poręczenia, pozostały w odniesieniu do drzew mniejszej wartości. Również w pełni obowiązujące pozostało unormowanie konsekwencji prawnych za wycinanie dębów.

3

Statut warcki z 1423 r. stanowił częściową próbę uporządkowania średniowiecznego prawa polskiego. Był kontynuacją prac, jakie podjęto w kancelarii koronnej w czasach Władysława Jagiełły, w rezultacie których powstały w pierwszej kolejności dygesta małopolsko-wielkopolskie Statutów Kazimierza Wielkiego, jako wspólna ustawa dla całego Królestwa Polskiego.

⁷⁷ *...quod quicumque habens cum aliquo limites vel terminos, transgrediendo ligna vel utensilia in alterius silva vel gaio inciderit, is cuius fuerit, incidentem prius in securi secundo pallio vel tunica, tertio in bobus vel equis seu in uno equo impignorare poterit sine pena; art. 128 „Syntagmata”, s. 108–109.*

⁷⁸ Poręka (rękojemstwo, *fideiussio*) stanowiła formę odpowiedzialności za dłużnika. Poręczyciel zwalniał dłużnika z długu, przejmując odpowiedzialność na siebie.

⁷⁹ *...sed si impignoraverit aliquem in duobus bobus vel equis, unum pro se obtinebit, et alium bovem vel equum super fideiussoriam cautionem dimittat et signum in arbore, ubi impignoravit, facere et incidere teneatur; art. 128 „Syntagmata”, s. 109.*

⁸⁰ *...quod si aliquis silvam intrans tales arbores vel hijs similes inciderit, poterit per heredem et dominum silve capi et ad fideiussoriam cautionem petentibus assignari; art. 25 statutu warckiego – „Syntagmata”, s. 127.*

⁸¹ *Et quia diverse sunt silve, inter quas aliquae reperiuntur, in quibus sunt arbores magni valoris et precij, ut est taxus, vulgarite cysz, et alie, hijs igitur attentis, quia pignora debent equiparare se in valore presertim rebus illis, pro quibus recipiuntur; loc. cit.*

Wbrew obiegowym twierdzeniom nie można podzielić poglądu, że w Warcie w 1423 r. dokonano całościowej nowelizacji Statutów Kazimierzowskich. Cech nowelizacji dopatrzeć można zaledwie w trzech artykułach. W innych raczej przypomniano tylko normy kazimierzowskie albo je uzupełniano. Odwołując się bezpośrednio do polskiego prawa pisanego, w nowych przepisach uchwalonych w Warcie utrwalono w świadomości nie tylko samą normę prawną, ale także całą ustawę, w której była ona zawarta. Należy też przypomnieć to, co staraliśmy się wykazać we wcześniejszym opracowaniu, że większość artykułów warckich powstała jako petyta rycerstwa, które w ten sposób dążyło do ich ustanowienia i wprowadzenia w życie⁸². Były one przykładem współdziałania rządzących i rządzonych na polu ustawodawstwa.

⁸² Zob. W. Uruszczak, *Z badań...*, s. 135–147.